

Simon Stephens

„Mijn stuk is het tegendeel van satire“, zegt Simon Stephens (1971), in de tijd tussen de Duitse en de Nederlandse première van zijn vervolg op *Ubu Roi* van Alfred Jarry. „Het is niet mijn bedoeling geweest om de draak te steken met de internationale rechtspraak. Ik hoop natuurlijk dat mijn vervolg grappig is. Rechtbankstukken zijn meestal leuk om te schrijven. Als ze over een echtscheiding gaan bijvoorbeeld. „Ik ga zeker in op de talrijke contradicties en onvolkomenheden bij de berechting voor de internationale gerechtshoven. Maar zie mijn stuk niet als een stuk tegen de internationale procesgang. Wanneer je het proces tegen Milosevic vergelijkt met het proces dat in Bagdad tegen Saddam is gevoerd, is het wel duidelijk aan welke kant de waardigheid ligt. Dat moeten we niet opgeven. Het is ook belangrijk dat dictatoren weten dat zij de kans lopen op berechting door een internationaal hof.“

Waarom hebt u de opdracht aanvaard om een vervolg op Ubu te schrijven?

„Ik denk dat Jarry een van de sleutel-toneelstukken van de afgelopen 150 jaar heeft geschreven. In Ubu heeft hij, onbewust, de twintigste eeuw voorspeld. Het stuk is natuurlijk in zekere zin het onvolgdragen werk van een 17-jarige, die een leraar op school als dictator wil zien. (Jarry baseerde de figuur Ubu op een vroegere leraar, red.) Alle grappen in het stuk zijn, in Freudiaanse zin, anale grappen.

„Toen ik mijn vervolg schreef, heb ik me ook wel eens afgevraagd: wat moet ik, als 39-jarige vader en 17 jaar getrouwd, eigenlijk met deze tekst? Tussen Jarry's tekst en de mijne ligt de twintigste eeuw. Jarry voorspelt die eeuw met al zijn gruwelen, en ik laat de afloop er van zien in de vorm van een berechting“.

Aan het eind van het stuk blijkt Ubu – raaskallend in monoloogvorm – nog een even grote zot als aan het begin. Dat is wel een sombere conclusie ten aanzien van het kwaad in de wereld en de internationale rechtspraak.

„Ik ben het daar niet mee eens. Ubu maakt wel degelijk een ontwikkeling door, zoals nog voor het einde blijkt uit zijn gesprek met de cipier. Er is bij hem het begin van twijfel. De mogelijkheid op verbetering bestaat wel degelijk.“

Het kwaad dient zich aan als puber

Toneelgroep Amsterdam en het Schauspielhaus Essen maken samen ‘Ubu’, een bewerking van de absurdistische tragedie ‘Ubu Roi’. De dictator ontpopt zich als een branieschopper die op een vreemde manier vertedert.

RAYMOND VAN DE BOOGAARD

Achteraf valt vooral op dat het kwaad zich zo onnozel aandiente. Radovan Karadzic, politiek leider van het Bosnisch-Servische kamp in de Joegoslavische burgeroorlog, was op het oog een aardige man. Een beetje brallerig, maar dat maakte hem eerder komisch dan vreeswekkend. Hij was bovendien dichter, en dichters kun je eigenlijk niets kwalijk nemen. En hij sprak goed Engels, ook handig.

Je kon hem altijd om zijn mening vragen. In het begin van de oorlog, toen hij nog gewoon in Sarajevo woonde, en er in de stad door zijn medestanders overal barricades waren opgeworpen. En ook later, toen zijn partij zich op de heuvelen rond de stad had teruggetrokken en deze bestookte. Dat gebeurde zowel met zware artillerie als met ouderwetse musketten, bediend door mannen die zich in een soort operettekostuum hadden gestoken, negentiende-eeuwse ‘tsjetniks’ – guerrilleros tegen de Turkse overheersing – verbeeldend. Radovan liep tussen hen door, soms uit eigen werk reciterend.

Zelf woonde Radovan in een chalet-achtig huis in het stadje Pale, dat meer aan wintersport dan aan oorlog deed denken. Je klopte gewoon bij hem aan, wanneer je als journalist een quotie nodig had, na een vriendelijke groet aan de politieagenten die voor zijn huis de wacht hielden.

Natuurlijk, Radovan sprak de taal van het geweld. Toen op allerlei plaatsen gewapende Serviërs de jacht inzetten op hun moslimbuizen – een ontwikkeling die uitmondde in de grootscheepse slachtingen in Srebrenica – hoorde je Radovan niet klagen of tot gematigdheid oproepen. Hij bleef gewoon zichzelf, open, benaderbaar, steeds bereid om het Servische gelijk aan je uit te leggen. Best mogelijk dat andere grote spelers in het Joegoslavische drama – de Servische politiek strateeg Slobodan Milosevic, de Bosnisch-Servische generaal Ratko Mladic – hem ook een beetje voor een simpelmans, een romantische dromer hielden.

Koning Ubu, de bloeddorstige putchist uit het gelijknamige toneelstuk, is ook een schertsfiguur. De acteurs en de regisseur hebben het, drie weken voor de première bij de repetities in het Duitse Essen, duidelijk moeilijk met Alfred Jarry's in 1897 voor het eerst opgevoerde stuk *Ubu Roi*. De voorstelling is een coproductie van Toneelgroep Amsterdam en het Schauspielhaus Essen. Niet alle acteurs zijn iets waard in de taal van de andere helft van het gezelschap, en de Duitse regisseur Sebastian Nübling – een rijzenster in Duitsland – geeft zijn aanwijzingen noodgedwongen deels in het Engels. De taalverwarring past in zekere zin goed bij het stuk, dat in het Frans is geschreven – maar deels in niet-bestaand Frans, vol rare of verbasterde woorden. Nüblings bedoeling

is om in deze voorstelling alle talen door elkaar te gebruiken: Duits, Nederlands, Engels en Frans – alsof dat nog niet ingewikkeld genoeg is – de hoofdpersoon van koning Ubu een geheel eigen taal te geven, opgebouwd uit elementen van al die andere.

Alfred Jarry (1873-1907) was een Franse dichter en schrijver, vaak gezien als een voorloper van dadaïsme, surrealisme en het absurdistisch theater van Beckett en Ionesco. Tevens was hij grondlegger van een nog altijd bestaande, ludieke beweging en wetenschap die zich de Patafysica noemt en zich toelegt op het vinden van denkbeeldige oplossingen voor dito problemen. De tragedie *Ubu Roi*, in 1897 bij de première met marionetten opgevoerd, is zijn bekendste werk. Het stuk is een gecondenseerde samenvatting van alle koningsdrama's van Shakespeare, en in het bijzonder geïnspireerd door Macbeth. In Polen („dat wil zeggen: nergens“, aldus de regieaanwijzing van Jarry) grijpt een zekere Ubu de macht door de zittende koning te laten vermoorden en zelf koning te worden. Hij wordt daartoe in hoofdzaak aangezet door zijn vrouw.

Eenmaal op de troon geraakt Ubu in de roes van de macht. Hij slaat adviezen in de wind dat 'wie wil nemen eerst zelf iets wil geven' en zet alles op alles door zo snel mogelijk rijk te worden door het heffen van belasting op van alles: 'ademen', 'neuken', 'schijten'. De in zijn ogen overbodige adel en magistratuur laat hij uitmoorden. Deze handelwijze

roept een tegenbeweging op onder enkele officieren die samen met Ubu de macht hebben gegrepen. Vanuit het Oosten rukte een leger tegen Ubu op, die zich ontpopt tot een geheel nutteloze labiek en non-valeur – er is voor Ubu niets, voorbij de thans zinloze machts-greep.

In ‘Ubu’, de bewerking van Toneelgroep Amsterdam en Stadttheater Essen, gaat het oorspronkelijke stuk van Jarry op dit moment over in een vervolgtekst van de Britse drama-auteur Simon Stephens, waarin Ubu als dictator terecht staat voor het Internationaal Hof voor de berechting van misdaden tegen de mensheid in Polonia – een duidelijke verwijzing naar het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag. Dat maakt de encensering van de voorstelling niet makkelijker. Want al bij lezing valt de enorme afstand op tussen het lichtelijk clownesk aandoende stuk van Jarry, en de tekst van Stephens die vrij formeel zo'n in Den Haag gevoerd proces reconstrueert: compleet met requistoit, formele juridische frasen en een verdachte die de competentie van het hof bestrijdt hem te mogen berechten. De worsteling op de repetitie in Essen – drie weken voor de première – is evident. De acteurs lijken een beetje in verwarring – zoveel talen, zoveel thema's. En dan die Nübling, die volgens velen niet duidelijk zegt wat hij wil.

In zekere zin kan geen theaterenscenering op tegen een procesdag van het Joegoslavië-

tribunaal. Je moet er alleen wel op tijd bij zijn. De zittingen zijn op internet live te volgen, maar tot een raadpleegbaar video-archief is het nog niet gekomen, ondanks de vrome aankondiging op de website van het tribunaal, dat zo'n archief in de maak is. Daar zit hij dan, Radovan – een beetje mager geworden, maar duidelijk dezelfde man met het sonore stemgeluid. Hij bestrijdt, als vele verdachten voor hem, de competentie van het hof hem te berechten omdat de Amerikaanse regering hem bij de akkoorden van Dayton vrijwaring van vervolging heeft beloofd.

Ik ken iemand die regelmatig voor zijn werk in het Scheveningse Huis van Bewaring komt, waar Radovan en de andere verdachten zijn opgesloten. Het is daar nogal saai: de meeste verdachten zijn oudere mannen, voormalige beroepsmilitairen van het Joegoslavische Federale leger die al lang met pensioen zouden zijn, als ze niet bij een van de oorlogspartijen in het leger waren terecht gekomen en – naar hun gevoel tenminste – hun plicht hadden gedaan. In de nor doden zij – vertegenwoordigers van alle oorlogspartijen broederlijk door elkaar – de tijd met tafeltennis en andere spelletjes, in de wetenschap dat ze, eenmaal veroordeeld, hun leven vermoedelijk in gevangenschap zullen beëindigen.

Tegen deze melige achtergrond is het niet zo verwonderlijk, dat Radovan af en toe van

een soort repetitie voor de Nederlandse première op 2 mei wil zien. Er moet nog heel veel aan de voorstelling gebeuren, is de boodschap: voor Amsterdam zal nog verder worden gerepeteerd en de taalmix worden bijgesteld. Ofschoon een oordeel hier dus uitblijft, kan rustig worden gesteld dat Ubu een verbluffende voorstelling is. En niet alleen vanwege al die talen door elkaar. Ik heb zelden een zo heterogene voorstelling gezien: sterk lichamelijke scènes worden afgewisseld met lange spreekstukken.

Het internationale recht is vanaf het begin aanwezig, in de vorm van plechtig gekalligrafeerde artikelen, waarmee men elkaar later letterlijk om de oren slaat.

De schurk Ubu is vol branie, en irriteert. Zijn optreden als dictator en massamoordenaar heeft iets primairs en puberachtigs – een voetbalhoogan die koning is geworden en zich voor niets schaamt. Geen spoor van twijfel is er te zien bij het verordonneren van de gruwelen of het tonen van zijn lafheid. En niets dat wijst op zelfreflectie, laat staan op berouw wanneer hij eenmaal voor zijn rechters staat. Inderdaad: hij doet heel sterk aan Karadzic denken.

Het internationale recht is vanaf het begin aanwezig, in de vorm van plechtig gekalligrafeerde artikelen, waarmee men elkaar later letterlijk om de oren slaat.

De schurk Ubu is vol branie, en irriteert. Zijn optreden als dictator en massamoordenaar heeft iets primairs en puberachtigs – een voetbalhoogan die koning is geworden en zich voor niets schaamt. Geen spoor van twijfel is er te zien bij het verordonneren van de gruwelen of het tonen van zijn lafheid. En niets dat wijst op zelfreflectie, laat staan op berouw wanneer hij eenmaal voor zijn rechters staat. Inderdaad: hij doet heel sterk aan Karadzic denken.

‘Ubu’ door Toneelgroep Amsterdam en Schauspielhaus Essen. Zo 2 t/m za 8 mei, Stadsschouwburg Amsterdam. T/m 20 juni in Essen. Info: www.toneelgroepamsterdam.nl

Scène uit ‘Ubu Roy’ met in het midden Nicola Mastroberadino als Ubu
Foto Arno Declair